

O'QUVCHILARNI KASB TANLASHGA YO'NALTIRISHDA IJTIMOIY KOMPETENTLIKNI TA'SIRI

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.8.08.045>

Oribboyeva Dilafro'z Dadamirzayevna

NamDU Psixologiya kafedrası katta o'qituvchisi

Annotasiya. Maqolada o'quvchilarni kasb-xunargayo' naltirishda ijtimoiy kompetentlikni ta'siri haqida ma'lumotlar berilgan bo'lib, bundan tashqari o'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirishda turli hayotiy sohalaridagi ijtimoiy hamkorlikka bo'lgan qobiliyat va ijtimoiy moslashuvchanlik masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: kompetentlik, hamkorlik, kasb, o'quvchilar, xulq-atvor, ijtimoiy, moslashuv.

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА ВЫБОР ПРОФЕССИИ

Ориббоева Дилафруз Дадамирзаевна

НамДУ старший преподаватель кафедры психологии

Аннотация. В статье даны сведения о влиянии социальной компетенции, направленные на профессиональную ориентацию учащихся при выборе профессии, а также вопросы связанные со способностями и социальной адаптации социального взаимодействия в различных жизненных сферах.

Ключевые слова: компетентность, сотрудничество, профессия, ученики, поведение, социальная, адаптация.

THE INFLUENCE OF SOCIAL COMPETENS ON PROFESSIONAL CHOICE

Oribboyeva Dilafruz Dadamirzayevna

NamSU The senior teacher of the division of psychology

Annotation. This article provides information about the impact of social competence on directing pupils towards choosing profession besides that it clarifies the ability to engage students in social life in various areas of life and social adaptation issues

Key words: competence, cooperation, profession, students, behavior, social adaptation.

Jamiyat taraqqiyotining zamonaviy bosqichi inson hayoti va faoliyatining turli sohalaridagi tez sur'atlarda kechadigan innovatsion o'zgarishlar bilan harakterlanadi, ijtimoiy soha ham bundan mustasno emas. Hozirgi kunda jamiyat va davlatga tez o'zgaruvchan sotsium(jamiyat)ga ijtimoiy moslashuvchan, faol, ijodkor, hatti-harakatlarning universal usulini egallagan kishilar zarur. Ta'lim tizimi hozirgi davr talabiga javoban, ta'limga kompetentli



yondashuv g'oyasini ishlab chiqqan va uni ta'lim maskanlariga joriy etishga harakat qilmoqda. Kompetentlik tuzilmasida ijtimoiy kompetentlikka aloxida o'rin berilgan bo'lib, u o'zida turli hayotiy sohalardagi ijtimoiy hamkorlikka bo'lgan qobiliyat va ijtimoiy moslashuvchanlikni aks ettiradi.

Yuqori sinflardan boshlab ota-ona va o'quvchilarni kasb tanlash va unga tayyorgarlik haqidagi dolzarb muammo qiynay boshlaydi. O'quvchilar bo'lajak kasbi haqida jiddiy o'ylab, o'zidagi psixologik va psixofiziologik "zahiralarni" baholashga urinadi. Shunday muxim vaziyatda kattalarning asosiy vazifasi o'quvchiga o'zini bilishda o'z imkoniyatlari xulq motivlarini individual psixofiziologik imkoniyatlarini tushunishda yordamlashish va keyinchalik o'qish faoliyati mobaynida o'zlashtirgan ma'lumotlaridan va bilimlardan kasbiy o'z-o'zini anglash jarayonida faol foydalanishga yo'naltirishdan iborat. Bu ishning pirovard maqsadi-o'quvchini mustaqil o'ylab ongli ravishda kasb tanlashga yetaklash va maktab sharoitida imkoni boricha kasbga dastlabki psixologik tayyorgarlikni ta'minlashdir. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish jarayonida u tomonidan egallangan bilim va ko'nikmalardan samarali foydalanish va nazariy ma'lumotlarni amaliyotga jalb etish masalasi muhim omillardan biri bo'lib hizmat qiladi. Bu o'rinda ularning psixikasida ijtimoiy kompetentsiyaning namoyon bo'lish mehanizmlarini alohida tahlil etish kerak.

Kompetentsiya-faoliyat sub'ekti tomonidan o'z bilimi va vaziyat o'rtasidagi bog'liqlikni o'rnata olish imkoniyati, yoki keng ma'noda konkret vaziyatdagi muammoni hal etish uchun zarur bo'lgan amaliyot (bilim+xarakat) ni topish qobiliyati sanaladi [1].

Ijtimoiy kompetentsiya-ijtimoiy malakalar (majburiyatlar) hisoblanib, kishiga jamiyat hayotidagi normalar va qoidalarni adekvat (o'zaro mos) tarzda bajarish imkoniyatini beradi.

Ijtimoiy kompetentlik asosini jamiyat, undagi xulq-atvor usullari va qoidalari haqidagi bilimlar tashkil etadi. Maktab o'quvchisi uchun jamiyat, keng (dunyo, mamlakat) va tor (oila, maktab, maxalla) davrada aks etadi.

Uning ijtimoiy kompetentligi turli ma'lumotlar oqimidan habardorligi orqali aniqlanadi. Shuning uchun, ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirishning muhim yo'llaridan biri, bolada o'zini o'rab turgan kishilar bilan birgalikda harakat qila olish, o'zini tutish usullariga doir bilimlarni shakllantirishdan iborat.

Ijtimoiy kompetentlik tuzilmasidagi bilim, ko'nikma va malakalar jamlanmasiga e'tibor bergan holda, shuni ta'kidlash lozimki, ularning o'zi ijtimoiy kompetent xulqni ta'minlay olmaydi. Kompetentlikni yanada kengroq ma'noda izohlash, ya'ni bilimlarni zarur vaziyatlarga bog'lay olish imkoniyatlari, muammoli jarayonni his etish qobiliyatini xisobga olish maqsadga muvofiqdir. [2].

Ijtimoiy kompetentlik -bu:

-hayotga moslashganlik,

-o'zgaruvchan shart-sharotlarga moslashuvchanlik ko'nikmasi, turli-tuman vaziyatlarda o'zini yo'qotmaslik, turli jamoalarda faoliyat ko'rsata olish,

-mas'uliyatli tanlovni amalga oshirish qobiliyati.

Ijtimoiy kompetentlikka zamin yaratib beradigan shaxsiy tuzilmalar sifatida:

Birinchi, maktabda ijtimoiy foydali faoliyat motivatsiyasi rivojlanadi va mustahkamlanadi. Jumladan, u ikkita qutbdan biriga joylashgan bo'ladi:

- muvaffaqiyatga erishishga intilish;
- muvaffaqiyatsizlikdan xavotirlanish(qochish).

Agar o'quvchi o'z faoliyati davomida muvaffaqiyatsizlikka duch kelsa, uning motivatsiya sohasida "muvaffaqiyatsizlikdan qochish" motivi ustunlik qila boshlaydi. Psixologik tadqiqotlarda aniqlanishicha, "muvaffaqiyatga erishishga intilish" motivi ijtimoiy adaptatsiya(moslashish)ga qulaylik yaratib beradi.

Faoliyatning ushbu motivatsiyasi amaliy, ijobiy natijalarga erishishga yo'naltirilgan bo'ladi va shaxs faolligini belgilab beradi.

Muvaffaqiyatsizlikdan havotirlanish motivatsiyasi ijtimoiy kompetentlikka erishishga to'sqinlik qiladigan, salbiy holat xisoblanadi. Motivatsiyaning ushbu tipida o'quvchi hatolar, muvaffaqiyatsizliklar, tanbeh va jazodan qochishga harakat qiladi, barcha intilishlaridan salbiy natijani kuta boshlaydi va bu uning jamiyatdagi xulqiga ta'sir ko'rsatadi. Hali faoliyat boshlamasdan oldin, u o'zining muvaffaqiyatsizligini bashorat qila boshlaydi va faoliyatdan voz kechadi. Ijtimoiy kompetentlikni egallash uchun, "muvaffaqiyatga erishishga intilish" motivining ahamiyati katta bo'ladi.

Ikkinchi, bilish sohasining intensiv rivojlanishi va undagi sifat o'zgarishlari tufayli bola, o'z bilish jarayonlarini idora etishni o'rganadi, ular bilvositalik kasb etib, ixtiyoriy va anglangan shaklda ifodalanadi.

Xulq-atvorni ixtiyoriy tarzda idora etish (o'z xulqini ongli boshqarish, ijtimoiy me'yorlar va qoidalarga rioya etish, o'z-o'zini boshqarish qobiliyati), ijtimoiy kompetentlikning taraqqiy etishi uchun ahamiyatli bo'lgan muhim yangilanishlardan biri sanaladi.

Uchinchi, o'smir o'ziga boshqalar nazari bilan qarashga o'rganadi, unda o'ziga va boshqalarga nisbatan tanqidiy munosabat paydo bo'ladi, hamda o'ziga-o'zi baho bera boshlaydi. O'z-o'ziga baho berishning yuzaga kelishi, shaxs tuzilmasidagi eng muhim bo'g'in xisoblanib, ko'p hollarda shaxsning ijtimoiy moslashuvini ta'minlab beradi va o'quvchi xulqini idora etadi. O'z shaxsidan qoniqish hissi va o'z-o'ziga berilgan baho, ijtimoiy kompetentlikning muhim tarkibiy qismidir.

To'rtinchi, o'quv jarayonida bolalarda tevarak atrofdagi kishilar bilan munosabatlarning yangi tipi shakllanadi. Bolalar ijtimoiy normalarni o'zlashtiradilar, shaxslararo munosabatlarda "nima yaxshi – nima yomon" ekanligini farqlaydilar, kattalardan ko'ra o'z tengdoshlariga yaqinlasha boshlaydilar.

Ushbu xolatda ijtimoiy moslashish uchun o'zaro hamkorlikdagi faoliyat ijobiy ta'sir ko'rsatadi, o'quvchi o'z tengdoshlari va kattalar bilan birgalikda faoliyat olib boradi. O'z fikrini boshqalarnikidan ajrata olish tufayli o'quvchi o'z shaxsiy "Men"ining imkoniyatlarini chamalay oladi, ko'pgina hayotiy

vaziyatlar uning xulq-atvori, o'zini tutishiga bog'liq ekanligini tushunib yetadi, shu asnoda muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalarini egallaydi.

Shunday qilib, ijtimoiy kompetentlik -shaxs ustanovkalarini va ma'naviy qadriyatlarini, shaxsiy psixologik xususiyatlar tizimiga asoslanuvchi, o'zaro bir-biriga yaqin ijtimoiy kompetentsiyalar majmuasi bo'lib, individga jamiyatga qo'shilishga va turli ijtimoiy rollarni samarali bajarishga imkoniyat beradi.

Ijtimoiy kompetentsiyalar qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

- shaxsiy;
- psixologik;
- ijtimoiy-psixologik;
- huquqiy;
- verbal;
- kommunikativ;
- iqtisodiy;
- kasbiy kompetentsiya.

Shaxsning ma'naviy-ahloqiy qadriyatlarini tizimida tolerantlik, boshqa kishiga nisbatan hurmat va uni qabul qilish, o'z-o'zini hurmat qilish va boshqalarni farqlash mumkin. Shaxsning asosiy psixologik tuzilmalari sifatida moslashuvchanlik, muvaffaqiyatga yo'nalganlik, kreativlik kabilarga e'tibor qaratiladi. [3].

Shaxsning ijtimoiy rollariga to'xtaladigan bo'lsak-ular alohida(individual) xususiyatlar hamda ijtimoiy normalarni birlashtirgan holda, shaxs va jamiyat o'rtasida vositachilik funksiyasini bajaradilar.

Yuqorida bildirilgan fikr-mulohazalarni tahlil qilgan holda, ijtimoiy kompetentlik tuzilmasining quyidagi modelini yasash mumkin bo'ladi:

- Ijtimoiy rollar spektri
- Ijtimoiy kompetentsiyalar tizimi
- Alohida(individual) psixologik sifatlar va ma'naviy-ahloqiy ustanovkalar tizimi

Agar ijtimoiy kompetentlikni biz shaxsning ijtimoiy sohada va xususan yaxlit rivojlanish imkoniyati sifatida ko'rib chiqadigan bo'lsak, shunday xulosaga kelish mumkinki, ta'lim muassasalari tarbiya sohasi insonning sub'ektlilik o'z imkoniyatlaridan foydalanish, ijtimoiy kompetentligini rivojlantirish kabi ijtimoiy xulq atvorini shakllantirib beradi. Aynan shu qonuniyat tarbiya sohasida ijtimoiy kompetentlikni shakllantirish jarayonida katta ahamiyatga ega. O'quvchilar ijtimoiylashuv jarayoni natijasi sifatida maktabning o'quvchining ruhiyatiga ko'rsatadigan ta'siri ijtimoiy kompetentligining yangi darajasini belgilaydi. Bunda ijtimoiy kompetentlikni shakllantirish yangi zamonaviy maktablar uchun zaruriy pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

O'quvchiga ta'sir etuvchi kichik omillarga oila, tengdoshlar, jamiyat, turli ta'lim va tarbiya muassasalari kiradi. Maktabda yuqorida sanab o'tilgan omillar bilan birgalikda, ularning o'quvchi shaxsiga to'g'ridan to'g'ri ta'sirini e'tiborga olgan holda o'smirlar ijtimoiylashuv jarayonini faollashtirish kerak.

Maktab tarbiya instituti sifatida “jamiyat buyurtmasini hayotga oʻtkazadi ushbu zamon, jamiyat talablariga mos insonni shakllantiradi, oʻstiradi, yosh avlodni ular yashaydigan va ishlaydigan jamiyat talablarini eʼtiborga olgan holda oʻqitadi va tarbiyalaydi” .

Bugungi kunda taʼlim muassasalari oldiga qoʻyiladigan maqsadlardan biri ijtimoiy kompetentlikning yuqori darajasini shakllantirish uchun kerakli sharoitlarni yaratish, ijtimoiy psixologiya, pedagogika metod va usullarini tanlash hisoblanadi. Bunday shart-sharoitlarni taʼlim muassasasi tarbiya sohasi imkoniyatlaridan foydalanib yaratish mumkin, tarbiya kuchni bolalarga emas, balki ularni oʻrab turgan sharoiti, yashab turgan atrof-muhitiga qaratish kerak. M.I.Rojkovning fikrlarini tasdiqlagan holda, “... individ ijtimoiy tashkilot elementi boʻlib shakllansa, individ ijtimoiy munosabatlar tizimida vazifalarni amalga oshira olishi. ijtimoiy ahamiyat tizimini oʻzlashtirishiga qarab jamiyatga kiritiladi” [1].

Bunday sharoitda bitiruvchilarga qoʻyilayotgan talablarning yuqoriligini eʼtiborga olgan holda maktab tashkiliy, mazmunli va texnologik qayta qurilishi kerak. Taʼlimning asosiy vazifasi madaniyat, ijtimoiy normalar va qadriyatlarni oʻzlashtirish asosida jamiyatga tez kirishib keta oladigan oʻquvchini tarbiyalashdir.

Фойдаланилган адабиётлар

1..Белицкая Г.Э. Социальная компетенция личности. Сознание личности в кризисном обществе. М., 1995.

2.Бодалев А.А. Психология общения: Избранные психологические труды – М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2002. – 256 с.

3.Карандышев В.Н. Психология: Введение в профессию: учеб. пособие. – М.: Академия, 2008. – 512 с.

4. Куницына В.Н. Межличностное общение: Учебник для вузов. - СПб.: Питер, 2001. - 544 с